Revúca ako centrum národného života v 60. rokoch 19. storočia a strata tohto atribútu na konci storočia

ĽUBOMÍR LÁBAJ

Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, Bratislava

Slováci v období formovania sa do podoby moderného národa v 19. storočí nemali svoje mestské centrum v pravom slova zmysle, ktoré by usmerňovalo život (národný, spolkový, hospodársky) vo všetkých spoločenských sférach, ako to bolo u okolitých národov – Maďari (Pešť-Budín), Česi (Praha), Chorváti (Záhreb). Je to aj samozrejmé, veď takéto centrum by vyžadovalo existenciu vyčleneného územia, ktoré v tom čase nejestvovalo, a ešte skôr by vyžadovalo doformovanie sa novodobého národa, ktorý by dokázal dané centrum reprezentovať vo všetkých vrstvách. V tomto období možno hovoriť iba o jednotlivých národných centrách, strediskách, ktoré tejto charakteristike zväčša vďačia tomu, že tu sídlila stredná škola (Bratislava, Kežmarok, Levoča, Prešov, B. Bystrica), spolok (Trnava, Pešť, Martin, B. Bystrica, Bratislava), generálny seminár (Bratislava), redakcia novín (Pešť, Martin, Ružomberok), ochotnícky divadelný súbor (L. Mikuláš, Tisovec), tlačiareň (Skalica, Pešť, Levoča, Ružomberok), významná rodina (Tisovec, Martin), významná osobnosť (Bratislava, Skalica, Zemianske Podhradie, Kremnica) či uhorský poslanec zo slovenských radov (Budapešť). Medzi týmito strediskami často viazla spolupráca, čo zabraňovalo organizovaniu veľkých podujatí a dlhodobá i intenzívna činnosť týchto stredísk väčšinou stroskotávala. Veľký vplyv na úspešnosť toho ktorého centra malo hospodárske postavenie oblasti a mesta, ako aj zastúpenie Slovákov v mestských výboroch. Oficiálna štátna činnosť v Uhorsku v posledných desaťročiach 19. storočia a začiatku storočia 20-teho formou ekonomického nacionalizmu, politických rozhodnutí, ako aj prostredníctvom rôznych spolkov a periodík sa snažila eliminovať vplyv týchto lokálnych národných centier na aktivitu Slovákov.

Najvýznamnejším spomedzi národných centier v druhej polovici 19. storočia bol určite Martin. Ani on však nespĺňal všetky atribúty mestského centra. Termíny mestské centrum a národné centrum vnímam ako odlišné termíny – niekedy dominuje jeden atribút, inokedy druhý, úplný prienik však neexistuje.

Veľká Revúca, ako znel oficiálny názov mesta, o ktorom budem hovoriť, – od roku 1871 mesto so zriadeným magistrátom – sa nachádzala v severnej časti Gemersko-malohontskej župy a nepatrila k najväčším mestám v tejto oblasti. V roku 1851 mala Revúca 1866 obyvateľov, v roku 1869 – počas existencie gymnázia – 2058 obyvateľov a v roku 1900 mala 1812 obyvateľov, čo bolo oveľa menej v porovnaní s okolitými mestami (alebo obcami): Jelšava 2790, Tisovec 3959, Rožňava 5198, Dobšiná 5115 obyvateľov.[1] Počtom obyvateľstva teda nebola Revúca predurčená na významné centrum.

Prečo sa práve o tomto meste, v ktorom fungoval stály poštový úrad až od roku 1884 a do ktorého sa pred rokom 1893 inak ako na voze alebo pešo nedalo dostať, hovorí, že bolo v 60. rokoch predminulého storočia jedným z národných centier?

Podieľalo sa na tom viacero faktorov: politická situácia v krajine, pomery v evanjelickej cirkvi, ovzdušie v regionálnej politike a napokon i koncentrácia významných predstaviteľov slovenskej inteligencie v okolí tohto mesta (hlavne S. Chalupka,

[1] KLÍMA, S.: O národnosti měst uherských. In: Revue Naše Slovensko. Roč. 1, 1907, s. 449-459, 519-527. DUBOVSKÝ, D.: Pamätnica mesta Revúca. Revúca: Mestské kultúrne stredisko, 2007, 359 s.

P. K. Hostinský, S. Ormis, Reussovci, S. Tomášik, Viestovci, Daxnerovci), o čom svedčí i návšteva Boženy Nemcovej v polovici 50. rokoch u Ľudovíta Reussa.

Významným faktorom bolo aj postavenie mesta. V roku 1854 sa stala Revúca v rámci zmien v štátnej správe okresným mestom (slúžnovský úrad sa presunul do väčšej susednej Jelšavy až v 1867) a koncom 50. rokov sa mesto zbavilo hospodárskej závislosti odkúpením okolitých lesov od Coburgovského panstva v Muráni. Revúca si tiež prilepšovala hospodársky, keď vrcholila produkcia gemerských spoločností na výrobu železa – mesto totiž vlastnilo podiely v Rimavsko-muránskej železiarskej únii (1852) a mohlo si dovoliť poskytnúť istý finančný príspevok na ľubovoľný cieľ.[2]

Nezanedbateľným faktorom, ktorý prispel k vytvoreniu Revúcej ako národného centra Slovákov v druhej polovici 19. storočia, bolo aj priaznivé postavenie Slovákov v regionálnych štruktúrach evanjelickej cirkvi. Samuel Reuss, kňaz v Revúcej, získal vplyv na cirkevných konventoch a stal sa administrátorom potiskej superintendencie. Rovnako jeho štyria synovia (Július, Gustáv, Ľudovít a Adolf) prispeli k zviditeľneniu mesta v tom čase v rôznych oblastiach vedy: od lekárstva a mineralógie až po napísanie sci-fi románu. Slováci, ktorí sa dostali do významných funkcií zastupiteľstva mesta Revúca, resp. na miesto mešťanostu Martin Štefančok a Matej Nandrássy znamenali tiež ľahšiu cestu k národne motivovaným aktivitám. Rovnako to platí aj o osobnostiach z Gemera pôsobiacich v štátnych službách: Jurajovi Daxnerovi, Petrovi Kellnerovi Hostinskom, Mikulášovi Bakulínym, Samovi Vozárovi alebo už spomínanom Adolfovi Reussovi.[3]

Takáto konštelácia by sa však mohla nájsť aj v mnohých iných národných strediskách s dočasnou alebo trvalejšou pôsobnosťou. Dôvod, prečo sa Revúca zviditeľnila v 60. rokoch a prečo možno zostali národné aktivity jej predstaviteľov v tomto období v tieni, bolo založenie slovenskej strednej školy, slovenského patronátneho gymnázia. Nechajme bokom rôzne spory o primát slovenského gymnázia, dôležité je, že na tejto škole sa mohol občan Uhorska vzdelávať počas celého štúdia v slovenčine a v tom jazyku aj vykonať maturitnú skúšku.

Najväčšiu zásluhu na otvorení slovenského gymnázia v Revúcej mala evanjelická cirkev a mestské zastupiteľstvo v Revúcej. Pozitívne sa k podobnej myšlienke stavali tieto dva subjekty už v 50. rokoch, keď boli vyčlenené na tento účel i peňažné prostriedky (či už návrh S. Reussa alebo návrh Š. M. Daxnera založiť reálne gymnázium s vyučovacím jazykom slovenským v Revúcej alebo v Tisovci).[4] V roku 1862, keď boli vďaka politickým zmenám okolnosti pre vznik slovenskej strednej školy priaznivejšie, bola táto iniciatíva úspešná. Protestantský patent z roku 1859, Októbrový diplom a napokon i obdobie provizória v Uhorsku vytvorili stav, kedy si mohli slovenskí predstavitelia nárokovať na strednú školu (samozrejme tu zohrala svoju úlohu aj dvojtvárna politika cukru gemerskej šľachty v patentálnych bojoch). Proslovenské personálne obsadenie významných postov v regionálnej samospráve prispelo tiež k priaznivým okolnostiam pre zriadenie gymnázia: Š. M. Daxner bol druhý podžupan, zať S. Reussa P. Lovcsány bol hlavným slúžnym, Štefančok a Nandrássy zasadali v mestskom zastupiteľstve, Nandrássy pôsobil aj ako richtár.

Revúca sa nachádzala na národnostne zmiešanom území Maďarov a Slovákov. Konflikty sa medzi skupinami oboch národov vyskytovali často a pozícia gymnázia od začiatku nebola stabilná. Napr. snaha M. Nandrássyho a M. Štefančoka, ktorí chceli vy-

[2] DUBOVSKÝ, D.: Revúca, kolíska slovenského stredného školstva. Revúca: Mestské kultúrne stredisko, 1993, 298 s.
[3] Tamže.
[4] Tamže.

slať oficiálne vyslanectvo mesta do Martina na Memorandové zhromaždenie, bola v mestskom zastupiteľstve prehlasovaná a po ich súkromnej ceste do Martina boli títo z funkcií senátorov i odvolaní (o pár týždňov však znovu zvolení).[5]

Vzniku gymnázia predchádzalo schvaľovanie (pomerne rýchle) návrhov na prípravu gymnázia na všetkých úrovniach evanjelickej cirkvi: od presbyteriálnej rady po generálny konvent. Finančný príspevok evanjelickej cirkvi i mesta umožnili Revúcej stať sa významným národným centrom na 12 rokov. Neskôr sa na činnosť gymnázia mohli vypisovať aj dobrovoľné zbierky a lotérie po celej krajine.

Samotné gymnázium otvorené v septembri 1862 je hlavným argumentom, prečo hovoríme o Revúcej ako o jednom z centier národného života. Koncentrácia významných osobností: dozorcov Š. M. Daxnera a J. Francisciho, koncentrácia učbárov a súčasne aj autorov učebníc a zakladateľov modernej pedagogiky S. Ormisa, I. B. Zocha, R. Homolu, A. H. Škultétyho, jazykového talentu Ľ. Mičátka, divadelné predstavenia slovenských hier, osvetové prednášky profesorov na vidieku, maturita v slovenskom jazyku a obrovský záujem slovenských periodík o dianie v Revúcej v tomto období naznačujú, že Revúca prežívala svoj vrchol 19. storočia. Zameranosť slovenskej elity na školu, v ktorej sa vzdelávala v rodnom jazyku nová generácia, pridávala gemerskému regiónu na miskách národných váh.

Revúcu možno charakterizovať ako centrum vzdelanosti (gymnázium, učiteľské semenisko, na ktorom vychovávali učiteľov pre elementárne školy, Remeselnícky vzdelávateľský spolok), osvety (Nakladateľský spolok pre vydávanie slovenských kníh), vedy (písali sa učebnice), kultúry (spevokol, ochotnícke divadlo, študentský vzdelávací spolok), nie však centrum politiky či hospodárstva. Plnila teda len čiastkové funkcie národného centra. Hoci v hospodárskej oblasti hrali dôležitú rolu Vzájomná pomocnica z roku 1867 a Potravný spolok, podľa vzoru ktorých sa podobné inštitúcie zakladali po celom Uhorsku.

Revúca skutočne aj vďaka študentom ožila: oslavy rôznych výročí, pri ktorých nechýbali trikolóry, držanie národného smútku, hymnické piesne, prednášky zamerané na slovanskú minulosť či majálesy. Na hodinách dejepisu sa neučilo iba podľa oficiálnych uhorských učebníc, ale si pedagógovia písali i vlastné, v ktorých sa objavil príchod Slovanov, Veľká Morava, jej panovníci, cyrilo-metodská tradícia. V meste bolo dokonca podnikateľom Jurajom Kalinom založené kasíno určené pôvodne pre všetky národnosti, neskôr zmenené na Maďarské kasíno. Učbári z gymnázia založili Mestský čitateľský spolok pri Vzájomnej pomocnici (1871), ktorý pretrval do konca storočia. Kvalita výučby a celková úroveň vyučovania na gymnáziu nebola nikdy zhodnotená, príp. porovnaná s inými gymnáziami (B. Bystrica, Martin, Kláštor pod Znievom). Improvizácia pedagógov (dopĺňanie profesorského zboru, materiálne zabezpečenie gymnázia, plnenie učebných osnov...) správanie sa študentov a aj zlý prospech študentov gymnázia naznačujú prítomnosť amaterizmu v jeho fungovaní.

Každé centrum by malo mať reprezentačné budovy. Na tie bola Revúca okrem mohutného Mestského domu chudobná. Gymnazisti sa učili v rôznych miestnostiach v rôznych domoch a až vďaka zbierke a lotérii si mohla dovoliť správa gymnázia spolu s mestom postaviť reprezentačnú poschodovú budovu pre gymnázium. Rôzne slávnosti pri stavbe i pri kolaudácii podporovali národné sebavedomie. Formovanie nastupujúcej generácie inteligencie v prospech slovenských tradícií, národnej hrdosti nemožno tomuto gymnáziu uprieť.[6] Mesto Revúca tak získavalo u týchto neskôr úspešných predstaviteľov

[5] DUBOVSKÝ, D.: Pamätnica mesta Revúca. Revúca: Mestské kultúrne stredisko, 2007, 359 s.

[6] Svedectvo o identite študentov zachoval napr. Michal Bodický vo svojich spomienkach. Tvrdil, že na hodinách slovenského jazyka sa museli najprv dohodnúť, ktoré tvary slov sú správne (hrušky – hruške), pretože identita

Slovákov akúsi symbolickú funkciu. Zatvorenie gymnázia motivované rôznymi dôvodmi túto symbolickú funkciu len posilnilo. Kolektívna pamäť študentov a učbárov, spoločná skúsenosť pozitívneho i negatívneho urobili z Revúcej v nasledujúcom období jednak dôležitý prvok v dejinách Slovákov, ktorý nechýbal v žiadnej „ slovenskej učebnici dejepisu“, jednak argument pre nedodržiavanie práv národností v Uhorsku.

Konflikty s časťou obyvateľov Revúcej, ktorí gymnázium trpeli, sa z času na čas vyskytovali a neskôr sa množili aj sťažnosti na gymnázium, najmä pre jeho národnú zafarbenosť, ale aj pre výtržníctvo študentov. Zachoval sa prípad, v ktorom dvaja študenti „vyplieskali“ mestského hajdúcha (pravdepodobne podguráženého) a túto udalosť nakoniec musel riešiť magistrát mesta. *„Martin Csech* (hajdúch, pozn. Ľ. L.) *nato, idúco odtiaľ, naplnil celú ulicu kliatbami, urážlivým nadávaním a vyhrážaním gymnasiumu.“*[7] Ďalší prípad je napr. sťažnosť na študentov pri zábavách, keď spievajú *„Hore Hronom dolu Hronom, dúha vodu pije, kdo maďaróna zamiluje, nech ho hrom zabije...“*[8].

Tieto prejavy nesúhlasu medzi obyvateľmi Revúcej však nezapríčinili pád gymnázia. Opäť politická situácia po rakúsko-maďarskom vyrovnaní, personálne obsadenie evanjelických štruktúr a zmena orientácia mestského magistrátu (mešťanostovia Cseh a Bartóffy) len využili rôzne udania a ani obhajoba správcu Š. M. Daxnera na dištriktuálnom konvente nezastavila zrušenie školy.[9]

Po zatvorení gymnázia sa zastavil rozvoj Revúcej ako národného centra v Gemeri. Stratila hlavnú inštitúciu, ktorá v sebe zhromažďovala všetky funkcie centra. Úlohu národného centra v oblasti prevzal koncom 70. rokov 19. storočia Tisovec – žili tu Š. M. Daxner, dr. Samuel Daxner s rodinami, ktorí sústreďovali okolo seba aj osobnosti z vidieka. Silné autority spolu so spolkami a so známym ochotníckym divadelným súborom vytvorili z Tisovca apolitickú oporu národného života v Gemeri. Július Botto, žijúci v Revúcej, si chváli život v neďalekom Tisovci a často doň zavítal. *„Bol som tam 26. t. mesiaca (december 1900, pozn. Ľ. L.) na divadelnom predstavení a bavil som sa veľmi milo v kruhu našich milých Daxnerovcov a iných priateľov“*[10] Politická aktivita Tisovca sa obnovila až v 90. rokoch na podporu činnosti Slovenskej národnej strany.[11]

Študenti gymnázia sa z Revúcej rozišli do rôznych iných škôl a z učbárov slovenského gymnázia v nej zostali Karol Štefančok (pokladník), ktorý sa „odnárodnil“, Matej Nandrássy (miestny dozorca gymnázia), Ján Kordoš, ktorý zostal učiť na poštátnenej meštianke, a tiež Jozef Holub. R. Homola nebol prijatý pre svoje pôsobenie na gymnáziu naspäť do elementárnej evanjelickej školy a uplatnenie našiel vo Vzájomnej pomocnici. S. Ormis zomrel rok po zrušení gymnázia. Najdlhšie žijúcim profesorom gymnázia, ktorý sa po krátkom pôsobení v Rimavskej Sobote a Jelšave usadil v Revúcej, bol Július Botto.

V Revúcej sa po zatvorení gymnázia zostrili národnostné trenice a postupne (ak nie razom) stratila atribút národného centra. Každý rok, 15. marca mal v Revúcej každý

---

regiónov, ktorá bola viditeľná v nárečiach, bola natoľko silná, že mnohí boli presvedčení, že ten ich tvar je správne po slovensky. Revúca mala v tomto prípade funkciu akéhosi normalizovania jazykového vedomia v súlade s vtedajšou spisovnou slovenčinou (rozkolísanou). BODICKÝ, M.: Rozpomienky a pamäti. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1933, s. 20-21.

[7] SNA, fond SEG – R, kart. 2, i. č. 185.

[8] SNK – ALU, fond Július Botto, 33 J 24.

[9] Do akej miery sa podpísali pod zatvorenie gymnázia aj jeho odborná pedagogická úroveň a plnenie si výchovných funkcií, zostáva predmetom môjho výskumu. Predpokladám však, že stále ide o súbor faktorov, a nie osamotený argument.

[10] List J. Bottu A. Jiráskovi z 28. decembra 1900 v Revúcej, Heckel, B.: Jirásek a Gemer (Príloha). In: Literárne postavy Gemera 4 (zost. J. Bolfík). Martin, Osveta 1983, s. 82.

[11] PODRIMAVSKÝ, M.: Gemerské mestečká v národnom hnutí (1848-1918). In: Vývoj správy miest na Slovensku. Martin: Osveta, 1984, s. 287-297.

správny uhorský vlastenec slávnostne vysvietené okná. Kto tak neurobil, často si našiel rozbité okno. Slováci sa stretávali vo svojich domoch, napr. u Viestovcov, Nandrássyovcov alebo Bottovcov, príp. v čitateľskom spolku. Dominanciu maďarských predstaviteľov vo verejných priestoroch zaznamenala aj Marína Ormisová vo svojich spomienkach: *„Revúčania každoročne cez fašiangy usporadúvali meštiansky bál. Vždy som dostala maďarskú pozvánku, no nešla som medzi tú zmaďarčenú spoločnosť. Botto, Kordoš – ako mešťania z povinnosti sa na bále zúčastnili.“*[12]

V Gemersko-Malohontskej župe medzi rokmi 1869 a 1900 poklesol podiel Slovákov o 8,9 % a počet Maďarov vzrástol o 7,8 %. Počet Nemcov poklesol o 1,6 %. V okrese Revúca dominovala v roku 1900 maďarská národnosť podielom 80 %. V meste Veľká Revúca bol podiel Slovákov v 80. rokoch 19. storočia 86 %, v 90. rokoch 81 % a v roku 1900 sa v Revúcej hlásilo k slovenskému obyvateľstvu len 51 %. Pre porovnanie štvortisícový Tisovec mal v roku 1900 81 % podiel Slovákov.[13]

Nostalgia za gymnáziom bola veľmi silná v publicistike a význam gymnázia si uvedomili Revúčania hneď po jeho zrušení: *„Nezostavíteli vy* (píšu A. H. Škultétymu pozn. Ľ. L.) *dejiny gymnasia v. revúckeho odomrie s vami jedon z najvyznamnejších momentov nášho národného života“*[14]

Gymnázium v Revúcej sa po zatvorení stalo akousi ikonou slobodného národného života a práve vďaka zatvoreniu sa ešte viac zviditeľnilo a posilnilo tak krátkodobú platnosť titulu *národné centrum* pre mesto Revúca, v ktorom bola táto tradícia stále silno zakorenená (stretnutia absolventov). Na konci 19. storočia boli tendencie obnoviť gymnázium, no do konca monarchie boli neúspešné.

Náhlu stratu pozornosti o Revúcu nezmenili ani osobnosti, ktoré zostali v tomto meste a ktoré sa v rámci možností prispôsobovali podmienkam života v ňom. Niektorí podľahli lákavým ponukám kariéry a vzdali sa predchádzajúcich proslovenských postojov. Iní zotrvali na pozíciách národného centra zo 60. rokov. Tradične pesimistický obraz Revúcej podával jej vtedajší obyvateľ J. Botto: *„Čo sa nášho biedného národného – alebo lepšie nenárodného života týče, s tam vám nič dobrého neznám napísať... Vierolomstvo našich diplomatov? (a la Štefančok?) zapričiňuje nám nie len úpadok, ale aj blamážu všade.“*[15]

J. Botto bol členom pretrvavšieho slovenského čitateľského spolku v Revúcej. Spolok, ktorý bol založený na základe príspevkov, ktoré boli určené na objednávanie novín, časopisov a kníh, mal spoločnú miestnosť so Vzájomnou pomocnicou (niekedy žil z príspevkov samotnej Pomocnice) a neskôr aj samostatnú miestnosť, ktorá slúžila ako čitáreň. Botto sa však sťažoval na malý záujem o spolok. *„Máme v Revúci čitáci spolok slovenský, no naších ľudí Nandrássyovcov, Hlaváča, Holuba, Reussa a. t. d. nevidíš v nom nikdy; ani len tie chatrnie prispevky neplatia vdačne.“*[16]

J. Botto pokračoval v ponosoch adresovaných A. Halašovi ohľadom príspevkov na nakladateľský spolok: *So sosbieraním som sa preto nemohol ponáhľať, bo som len kedyže ľudí so sbierkou na vyhodenú mládež unúval, a u nás takých ľudí máš veľmi málo, ktorých vrecko by pre národnie ciele vždy otvorené stálo. No pri tom všetkom ako vidím sme my*

---

[12] Marína Ormisová spomína (Ed. J. V. Ormis). Martin, Osveta 1979, s. 304.
[13] KLÍMA, S.: c. d., PODRIMAVSKÝ, M.: c. d.
[14] List J. Botto neznámemu z 20. apríla 1878 v Revúcej. ALU – SNK sign. 33 B 2.
[15] Botto neznámemu z 27. novembra 1882 v Revúcej, SNK-ALU, sign. A 135.
[16] List J. Bottu A. Halašovi z 20. decembra 1885 v Revúcej, SNK – ALU sign. 37 A 49. Vnímanie atmosféry národného života Revúcej a postavenia tohto ex-centra vystihuje výrok Juraja Janošku adresovaný Bottovi: *„Veru si to Ty v Revúci ako na stratenej varte.“* List J. Janošku J. Bottovi z 27. decembra 1901 pravdepodobne v L. Mikuláši, SNK – ALU sign. 33 A 33.

okrem Vás Martinčanov najviac dali.“[17] A ďalej: *„Sme dáki na nič; zmalátnelí, neteční, neznám či to nedostatok peniazí a či národnej hrdosti a vedomia robí, no nejde to ani u nás napred.“*[18]

Zlom v národnom „ovzduší“ po roku 1875 vidieť aj v repertoári divadelných predstavení v Revúcej. Oproti obdobiu 1866-1875, kedy fungoval divadelný spolok na gymnáziu a spolu s Revúčankami, Mestským speváckym zborom alebo Tisovčanmi hrali diela J. Chalupku, I. B. Zocha, J. Palárika či D. Bacháta, po roku 1875 sa repertoár sústreďoval len na maďarskú drámu, hranú v maďarčine, ktorú prezentoval Súbor stálej ochotníckej scény alebo Študentský samovzdelávací krúžok L. Kossutha pri štátnej vyššej obchodnej škole (polgárke), ktorá sa usídlila v novšej budove slovenského gymnázia.[19]

Hoci Revúca zlyhala ako národné centrum, snažila sa koncom 19. storočia modernizovať v rôznych smeroch ako mnoho podobných mestečiek v Uhorsku. Návštevníkov prekvapila výstavbou a upravenosťou, o čom svedčia aj dochované pohľadnice (sklamala ich však v národnostnej otázke). Na Revúcu si z oných časov spomínal aj Dušan Lichard, advokát z Brezna, bývalý žiak gymnázia, vo svojom denníku: *„Hneď Muráňska ulica ukázala mi, že Revúca za tých 25 rokov – omládla. Domky – ač malé ako vtedy – sú zväčša obnovené, ulica lipami vysadená.“* Rovnako chválil i murované ploty, gaštanovú, či lipovú aleju, regulované brehy rieky i *„elegantný hostinec v renaissančnom štýle“*. Vôkol seba však počul iba *„maďarské mondokovanie“* a videl, *„že v gymnaziálnej budove zahniezdila sa polgárka... Po večeri prišiel Botto zase ku mne na pohár vína. Sedeli sme v hostinci a on rozprával mi mnoho o inteligencii revúckej. Povedal, že jej členovia sú „fruges consumere nati“*. A keď si chcel Lichard večer ešte čítať, *„maďarský džavot revúckej jeunesse dolu na promenáde pod oblokmi ma búril“*. Na druhý deň sa Lichard vydal do mestských kúpeľov: *„Kúpeľ je teraz elegantný park s dvoma pavilonami, tanečnou besiedkou, umelým zahradníctvom, vodotryskom, kvetnými hradami, vypieskovanými chodníkami. Sedeli sme tam v tôni stromovia dobrej poldruhej hodiny. Botto rozprával mi, že okrášlenie celej Revúcej a menovite Kúpeľa, je dielom adv. Mihalika, úhlavného odporcu Slovákov, ale ináče muža statočného a rázneho.“* Vďaka postaveniu hlavného fiškála kniežaťa Coburga mohol zrekonštruovať kúpele i postaviť mestský hostinec, ktorý sa podľa Licharda nehodí k *„skromným domčokom revúckym“*. Obed strávil s miestnymi funkcionármi a istým advokátom... *„A v ňom poznal som, aké besné maďarónstvo zavládlo v Revúcej a v okolí. Robil totiž výčitky kapitánovi Szentmiklóssymu, že na mestskom dome po slovensky sa shovával...“* Keď Lichard opúšťal Revúcu: *„Bol som akosi aj rád, že beriem sa preč z mesta, ktoré je tak nepodobné mestu, akým bolo pred 25 rokmi... obzrel som sa na Revúcu, toto zborenisko našich národných snáh a mladuškej kultúry národnej...“*[20] Revúca sa teda ako symbol na pozadí negatívnej (hoci iba zo subjektívneho národnostného pohľadu) skúsenosti prezentovala intenzívne.

Atmosféru v Revúcej pocítil aj A. Jirásek, opäť hosť J. Bottu, ktorý bol vďaka svojím aktivitám tŕňom v oku pomaďarčených mešťanov.

„Pan Julius Botto, předtím profesor slovenského gymnázia v Revúci, roku 1874 Maďary násilně zrušeného, přijal mne velmi srdečně. Dlouho jsme ještě nebesedovali a již jej zavolali ven. Vrátiv se, omlouval se mně, že musí odejíti, ale že se za chvíli vrátí; ani slovem se nezmínil, proč odchází. Zdálo se mně, že to vyvolání bylo mu nepříjemno. Přišel

[17] List J. Bottu A. Halašovi z 20. decembra 1885 v Revúcej. SNK – ALU sign.37 A 49.
[18] List J. Bottu A. Halašovi z 20. decembra 1885 v Revúcej.SNK ALU sign. 37 A 49.
[19] Pozri DUBOVSKÝ, D.: Z histórie Revúcej a ochotníckeho divadla. Banská Bystrica: Esprint, spol. s r. o. , 1996, 294 s.
[20] LICHARD, D.: Výlet do Veľkej Revúcej dňa 5. a 6. júla 1892. Gemer – Malohont, roč. 9 (1927), č. 12, s. 2 – 3, č. 13, s. 1 – 2.

opravdu za chvíli, již usmívavý, a vypravoval mi vesele, že jej předvolal služný, a že se přísně vyptával, kdo to k němu, k Bottovi, přijel, ten host jeho dle udání že celou cestu studoval krajinu, zapisoval si, do mapy se díval a v hotelu že mluvil stále česky. Pan Botto vysvětlil, kdo jsem, že jsem tu na studiu, ale nejvíce vydalo, když řekl: „Ale pane služný, vždyť je to c. k. školní radca z Prahy." Tak ten „c. k. školní rada byl přece na něco dobrý.“[21]

V roku 1876 vznikol v Revúcej hasičský spolok, ktorý najprv viedol veliteľ, inak učiteľ na revúckej meštianke, Jozef Nirnsee. Hľadať národnostné zafarbenie tohto spolku by bolo zbytočné, keďže napr. začiatkom 20. storočia bol jeho veliteľom syn J. Bottu Milan; napokon aj pre samotný účel tohto spolku. Symbióza maďarského a slovenského obyvateľstva sa tu prejavovala. Botto, ako predstaviteľ slovenského elementu v Revúcej, musel lavírovať. Na jednej strane sa musel v tomto prostredí správať obozretne, aby mohol vykonávať funkciu advokáta, zachovať si istý status v spoločnosti, na druhej strane sa snažil podporovať národný život v tomto regióne: *„Rozumejte sa, že to, čo mňa ani mak nekonfinduje; naších v. revúckých priateľov strachom naplňuje. Kým teda strach nepominie a mojí nepriatelia v. revúcki nezaspia, nemožno mi ďalšiu, vážnejšiu akciu zaviest.“*[22] Botto bol členom všetkých kultúrnych inštitúcií, ktoré vznikli v Martine, a často i chodil do Martina, stal sa dôverníkom martinského centra, dokonca i Československej jednoty. Snažil sa zachovať si kontakt s národnými centrami a prostredníctvom rozličných aktivít oživiť národné centrum v Revúcej. Hoci nebol jediný, ktorý by sa hlásil k slovenskej národnosti v Revúcej, 60. roky sa však do nej už nevrátili.

Na začiatku 20. storočia J. Botto písal bývalému kolegovi z gymnázia: *„Revúcu by si už ani nepoznal; som posledným mohikánom. Pepich stal sa komisným korheľom, Nandrassy Gusto sbankrotoval aj materialne aj národne a Kondaš je sýce tu, ale nepreloží krížom slamu. Štefančok Karol zomrel pred dvoma rokmi, zanechajúc syna, v ktorom nik nemá radosť. Marci žije, trvá, je bezcharakterný, akým vždy bol,“*[23]

Národný život Slovákov v Revúcej postupne ustúpil dominantnejšiemu elementu. V roku 1877 musela skončiť činnosť evanjelická knižnica, vznikla Spoločnosť milovníkov umenia (D. Mihálik) – maďarská spoločnosť, Karol Štefančok – richtár v Revúcej (1884 – 1904) – poštátnil evanjelickú elementárnu školu a na zasadnutí mestského výboru a zastupiteľstva zaviedol úradnú reč maďarčinu.[24]

Napriek tomu, že Revúca vďaka investíciám súkromných osôb zveľaďovala svoju podobu výstavbou veľkolepého mestského hostinca, ktorý je dodnes jednou z najväčších budov v meste, či mestských kúpeľov, finančne si nepolepšila, keď predala akcie Rimavsko-muránskej železiarskej spoločnosti viedenským bankám, ktoré ju zlúčili so Šalgotarjánskou železiarenskou spoločnosťou, ktorá postupne odstavovala vysoké pece z okolia Revúcej. Kríza železiarskej produkcie v okolí Revúcej mala za následok aj pokles počtu obyvateľstva v poslednej štvrtine storočia. Posledné stopy po „zlatých 60. rokoch“ zmazal rok 1897, keď Vzájomnú pomocnicu – prvú svojho druhu – premenili Revúčania na účastinnú spoločnosť a premenovali ju na Népbank. V roku 1890 bola zriadená v Revúcej ďalšia maďarská škola – vyššia obchodná škola.[25]

Revúca stratila atribút národného centra vďaka viacerým faktorom: zrušenie gymnázia, aktivity súvisiace s maďarizáciou, nižšia koncentrácia talentovaných a elitných predstaviteľov národa, ktorí už neboli schopní presadiť rôzne formy národných prejavov,

[21] JIRÁSEK, A.: Za „Bratrstvem“. Slovenský denník (Nedeľná beseda), 1921, č. 189 (21. 8. 1921), s. 7.
[22] List J. Bottu A. Halašovi z 24. septembra 1893 v Revúcej, SNK – ALU sign. 37 A 49.
[23] List J. Bottu I. B. Zochovi z 25. marca 1906 v Revúcej, SNK – ALU sign. M 117 A 2.
[24] DUBOVSKÝ, D.: Pamätnica mesta Revúca. Revúca: Mestské kultúrne stredisko, 2007, 359 s.
[25] Tamže.

resp. ich presadzovali do malej miery, či okrajová poloha od iného silného národného centra.

A akú funkciu teda zohralo toto malé dočasné národné centrum? Osvetovú, vzdelávaciu, reprezentačnú, a najmä symbolickú. Symbolickú v negatívnom zmysle pre zrušenie slovenského gymnázia a v pozitívnom pre jeho existenciu.

Summary

Revúca as a centre of national life in 60th years of 19th century and loss of this attribute in the end of century

The article analyses one of the local national centers in the 19th century, the town Revúca. It tries to find out, why the small town although not having been predetermined became one of the most often commemorated places in Slovak the 19th century history. The article by using statistics, authentical memories and other fonts describes the sudden „national“ growth and fall of this town center. It is also focused on a symbolical level of this question and how is the problem reflected in people´s awareness. Author tries to prevent the traditional view at this well known topic.